

Avtotransport Korxonalarining Texnologik Jarayonlarini Boshqarishning Dasturiy Va Maqsadli Usullari

Хайдарова Шахноза Зокиржоновна¹, Olimova Xafizaxon Erkinjon qizi²

Respublikamiz Mustaqillikka erishgach, mamlakatimizda avtomobilsozlikka asos solindi, faoliyat yuritayotgan GM Uzbekistan, SamAvto va MAN kabi avtomobil ishlab chiqaruvchi zavodlar Respublikamiz iqtisodiy salohiyatiga, xususan, avtobus, yengil va yuk avtomobillari ishlab chiqarish bilan ulkan hissa qo'shmoqda va korxonalaridagi avtomobil tarkibi yangilanmoqda. Bu o'z navbatida hozirda faoliyat yuritayotgan avtotransport korxonalarida harakatdagi tarkibida mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan avtomobillar salmog'ining sezilarli darajada o'sib borishiga olib kelmoqda. Avtotransport korxonalarida (ATK) harakatdagi tarkibdan samarali va ishonchli foydalanish ko'p jihatdan ishlab chiqarish texnika bazasining holatiga, mexanizatsiyalashganlik darajasiga, ekspluatatsiyadagi avtomobillarning parametrlariga mos kelishiga va faoliyat ko'rsatish sharoitiga bog'liqdir. ATKda texnik xizmat ko'rsatish (TXK) va ta'mirlash texnologik jarayonlarini mexanizatsiyalash, avtomobillarning ish qobiliyatini va bajariladigan ishlarni yuqori sifatini ta'minlashda qilinadigan sarf-harajatlarni kamaytirishning asosiy yo'llaridan biridir. Texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash ish xajmlarini kamaytirish mexanizatsiya vositalarini qo'llash natijasida ma'lum texnologik operatsiyalarga sarflanadigan vaqtni kamaytirish hisobiga erishiladi. ATKda texnologik jarayonlarini mexanizatsiyalash darajasini haqiqiy qiymatini bilish qaysi ishlab chiqarish bo'limlarida qo'l mehnati, og'ir va malaka talab etilmaydigan ishlar ulushini aniqlash hamda ularni bartaraf etishda kompleks tadbirlar ishlab chiqarish imkonini beradi.

Boshqaruv haqida asosiy tushunchalar. Boshqaruv tushunchasining bir nechta ta'riflari mavjud bo'lib, uning muhandislik amaliyotidagi ta'rifi quyidagicha. Boshqariladigan tizimni dastlabki holatdan belgilangan yoki optimal holatga o'tkazuvchi axborotni (tizim holati haqidagi) ma'lum maqsadga yo'naltirilgan harakatga aylantirish jarayonga boshqaruv deyiladi. Agar bunda tizimning holati yaxshilansa boshqaruv ratsional hisoblanadi. Agar optimal holatga erishilsa boshqaruv optimal hisoblanadi. Ta'rifda keltirilgan dastlabki holat, belgilangan holat, harakat atamalarini qarab chiqamiz. Avtotransport korxonasining dastlabki holati, bu tashuvlarga talablarning kamayishi tufayli ortiqcha ishlab chiqarish binolarining mavjudligi va ulardan shaxsiy avtomobillarga servis xizmat ko'rsatish uchun foydalanish bo'lishi mumkin. Tizimning belgilangan holati (maqsad) – ATK bazasida shaxsiy avtomobillar avtoservisining postlari, mintaqalari, ustaxonalarini tashkil qilib, ishlab chiqarish binolaridan samarali foydalanish hisobiga foydani ko'paytirish, xarajatlarni kamaytirish bo'lishi mumkin. Harakat: xizmatlarga talabalarni tahlil qilish, sarmoyalarni jalb qilish, ATKni rekonstruksiya qilish, reklama va boshqalar. Natijada bozor sharoitlari uchun xos bo'lgan ishlab chiqarishning diversifikatsiya3 si ro'y beradi. Ushbu holatda ana'anaviy tashish va ishlab chiqarish (shaxsiy avtomobillarga TXK, ta'mirlash, saqlash) faoliyatining shaxsiy avtomobillarning avtoservisi bilan qo'shilmasi.

Oqilona boshqaruvni amalga oshirish uchun etarli darajadagi to'plam quyidagilar hisoblanadi: tizimning holati haqidagi axborot, tizimning maqsadi, mavjud resurslar, tizim maqsadlariga erishish va ushbu harakat uchun zarur bo'lgan vaqt. Tabiiy holda ushbu to'plam belgilangan ketma-ketlikda joylashishi va qo'llanilishi zarur bo'lib, u namunaviy bosqichlarni yoki boshqarish texnologiyasini tashkil qiladi va turli tarmoqlar, korxonalar hamda masalalar uchun minimal bog'liqlik bilan qo'llaniladi va umumlashtiriladi. Boshqaruvning asosiy namunaviy bosqichlari quyidagilar hisoblanadi.

¹ Ph.D, dosent-техника фанлари

² Магистрант Andijon mashinasozlik instituti Andijon shahar, O'zbekiston

Boshqariladigan tizim yoki tagtizim (tarmoq, ATK, ustaxona, mintaqa, brigada) oldida turgan maqsadni aniqlash. Tizimning maqsadi uning ma'lum tadbirlar yordamida erishiladigan va qabul qilingan qarorlar natijasi hisoblangan bo'lajak holati hisoblanadi. Tanlanadigan vositalar maqsadni to'g'ri aniqlashga bog'liq bo'lib, elementlarning maqsadlari yuqori bosqichdagi tizimning maqsadlariga mos kelishi zarur. Masalan, texnik ekspluatatsiya oldida turgan maqsadlar avtomobil transporti oldidagi maqsadlarga mos kelishi zarur. Avtomobil transporti korxonasi ustaxona va mintaqaning vazifasini shunday aniqlash kerakki, berilgan tashish jarayonini ta'minlash uchun avtomobillarning soni va majmuasini ta'minlab bersin. Maqsadni qo'yish va uni amalga joriy etish dasturiy maqsadli yondoshuv doirasida bo'lishi zarur.

Tizimning holati va tizimga ta'sir qilayotgan tashqi omillar haqida axborot olish. Tizimning ahvoli haqidagi axborot - bu tizimning holati va unga ta'sir qilayotgan tashqi omillar haqidagi ob'ektiv axborotdir. Misol uchun, texnik tayyorgarlik koeffitsientini oshirishga yo'naltirilgan tadbirlarni ishlab chiqishda tizimning holati haqidagi axborot - bu avtomobillarning ekspluatatsion ishonchliligi, buzulishlar va hokozalar hisoblanadi. Bunda tashqi omillar sifatida ekspluatatsiya sharoitlari moddiy texnika ta'minotini tashkil qilish va boshqalar olinadi. Axborotni yig'ish va uni qayta ishlashda, ya'ni tizim hamda tashqi omillar haqidagi bizning bilimlarimizni, chamalarimizni to'ldiruvchi barcha tushunchalar quyidagicha turlarga bo'linadi:

Xabar – axborotni ifodalash uchun xizmat qiluvchi (telegramma matni, xatlar, xat boshi, shtrix-kod va hakazo) belgilarning tartiblangan to'plami (lotin alfaviti, raqamlar va shunga o'xshashlar).

Hujjat – xabarni xatlar, ma'lumotnomalar, qaydnomalar, naryad va boshqa ko'rinishlardagi material tashuvchi. Signallar – xabarlarni uzatish va to'plash uchun xizmat qiluvchi dalillar, hodisalar va jarayonlar

Shovqin – signalni olishni qiyinlashtiruvchi to'siqlar. Axborotga ishlov berish va tahlil qilish. Ushbu bosqichda axborotning aniqligi, muhimligi, ishonchliligi, vakolatligi va qiymati baholanadi. Ta'kidlash zarurki, tizimning (korxonasi, kompaniya, bank) holati haqidagi axborotning ob'ektivligi, ishonchliligi va tushunarligi, nafaqat ichki boshqaruv uchun balki, bozor sharoitida raqobatbardoshlikni oshirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Bozorda raqobatbardoshlikni ta'minlash, korporativ boshqaruv tamoyili (yoki kodeksi) asosida amalga oshirilib, ularning asosiylari quyidagilar hisoblanadi: halollik, ochiq-oydinlik, mas'uliyatlilik va javobgarlik. Ushbu tamoyillar AQSH dan keyin 1998 yili Evropada iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti tomonidan qabul qilindi va eng avvalo tizimda javobgarlikka qat'iy talablar qo'ydi: ochiq-oydinlik, tushunarlilik, joriy moliyaviy ahvol haqidagi axborotning muntazamliligi, xalqaro mezonlar bo'yicha hisob-kitob ishlarini olib borish. Korporativ boshqaruv kodeksiga rioya qilish, tizimning reytingini (jumladan xalqaro reytingini ham), uning raqobatbardoshligini, qimmatli qog'ozlari qiymatini oshiradi, sarmoyalash uchun qulay shart-sharoitni ta'minlaydi.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, avtotransport korxonalarida harakatdagi tarkibning yangilanishi, avtomobil konstruksiyalarning murakkablashuvi va elektronlashuvi texnik foydalanishda shu o'zgarishlarga mos keladigan nazoratdiagnostika va texnologik uskunalarni qo'llashni taqozo etadi, hamda ularni ishonchligiga, aniqligiga va metrologiya o'lchamlari bilan ta'minlanganligiga talab oshib ketadi. Bu xildagi ishlar malakali xodimlarni jalb etishni va murakkab texnologik uskunalarni qo'llashni talab etadi, ularni bajarish asosan ixtisoslashgan korxonasi va ishlab chiqarishlarda, shuningdek yuqori toifali korxonalarda rivojlanadi.

